

ӘДЕБИЕТ

1. СН РК 2.03-12-2001. Указания по проектированию монолитных зданий для сейсмических районов. Алматы, Департамент строительства, 2001, 18 с.
2. Беспасев А.А. Сейсмостойкость стержневых железобетонных конструкций. Алматы, 1999, 62 с.
3. Лещинский М.Ю., Скрамтаев Б.Г. Испытание прочности бетона.
4. Байков В.Н., Сигалов Э.Е. Железобетонные конструкции.

ЭКОНОМИКА И СИСТЕМА МЕНЕДЖМЕНТА КАЧЕСТВА

ӘОК 65.23.

Балқияұлы Нуридін – э.ғ.к., профессор (Алматы ҚазККА)

ОҢТАЙЛЫ ФИСКАЛЬДЫ САЯСАТ-ДАМУ КЕПІЛІ.

Ғаламды жайлаған дағдарыстан әлемдік елдердің, оның ішінде Қазақстанның да шыға бастауы оң құбылыс. Дегенмен де оның әлі болатын дағдарыстарын естен шығаруға болмайды. Сондықтан да Қазақстан экономикасындағы өзгерістерді экономикалық теориядан қарастырған артық болмас.

Қазіргі көптеген елдер экономикасындағы дағдарыс пен кумулятивті инфляциялық процесстердің дамуының негізгі себептері ақша-несие және қаржы сферасының жағдайына тікелей байланысты тауарлар бағасының тұрақты өсуі ақша-айналымы прогрессиясының бұзылуына сәйкес, мемлекеттік өкімет өзінің тиімсіз бюджеттік шығындарын, болмаса экономикалық қаржы секторындағы шығындарын жабуға, көбінесе тиімсіз әдістерді пайдаланып, әммициялық механизмді қолданғандығында.

Чикаго мектебінің көшбастаушысы М.Фридменнің монетарлық тұжырымдамасына сәйкес нарықтық қатынас-саяси бостандық және экономикалық тиімділікті қамтамасыз ететін, өзін-өзі реттейтін тұрақты жүйе. Негізгі көңіл аударатыны өндіріс көлемімен салыстырғанда ақша санының шамадан тыс асып кетуінен пайда болатын инфляциямен күрес. Үкіметтің қателігі өзінің шығындарына жол беріп, ол салықты соған сәйкес өсірмейді.

Инфляцияның келесі себебі-толық жұмысбастылыққа жетуге талпыну ұлттық банктің айналымдағы ақша санын реттеу орнына, пайыздық мөлшерін реттеуге аса көңіл бөлуі сияқты қателіктері де инфляцияның ұлғаюына әсер етеді.

Осыларды жеңіп шығу үшін мемлекеттік шығындарды қысқартып және үкіметтің қаржы саясатын қоғамның бақылауын қамтамасыз ету қажет.

Мемлекеттік ұлттық банк тәуелсіз болуы керек. Бұл қаржылық жүйе басқа-заң шығарушы, атқарушы және сот биліктеріне бара-бар өкіметтің жаңа тармағы болып қалыптасуы тиіс. Сонымен қатар, ол орынсыз, өйткені тым тәуелсіз ұлттық банк жауапкершіліктің ыдыратуын тудырып және бюджет, салық жинауға жауапты атқарушы құрылымдармен қарама-қайшылыққа әкеледі.

Сонымен, экономикада жалпы баға деңгейі айналымдағы ақша деңгейі мен олардың айналымдағы жылдамдығымен анықталады. Чикаго мектебі жақтаушылары рұқсат ететін мемлекеттің араласуының бір-ақ жолы бар-ол негізінен ұлттық банктің кредиттік құралдары және қатаң тәртіппен орындалатын мемлекеттік бюджет арқылы қол жеткізілетін, ақша санын қадағалау.

Экономиканың тұрақтылығы жеке меншіктің үстемділігімен анықталады. Осы теорияға сәйкес экономиканы реттеуші ретінде ақша эмиссиясына аса көңіл бөлінеді. Айналымдағы ақша санының динамикасы мен ұлттық табыс динамикасы арасында корреляциялық тығыз байланыс өмір сүреді; ақша саны тұтынушылардың, фирмалардың шығынына әсер етеді; ақша санының өсуі өндірістің өсуіне, ал қуаттарды толық іске қосқанда-бағаның өсуіне әкеледі. Аталған теория бойынша мемлекеттің экономикасының табысты дамуы ұзақ мерзімді ақша саясатының болуында мүмкін және ақша санының орташа жылдық өсу қарқыны индустриальды елдердің экономикасының дамуының орташа деңгейіне сәйкес келетін эмпиризмдік мәліметтер бойынша 3-4 % құрауы тиіс. Дағдарыс жағдайында Дж.М.Кейнс мемлекетке өндірістің, коммуналдық шаруашылықтың рентабельсіз салаларын, жәрдем ақыны бюджеттік қаражаттан төлеуді ұсынады.

Үкімет үшін маңызды бағыт, ашық нарықта айналымдағы ақша санын өзгерту, ұлттық банк жүйесінің есептеу ставкасын қадағалау, коммерциялық банктердің міндетті қорларының мөлшерін ұлғайту сияқты операцияларды реттеу болды. Мемлекеттік шығындарды Дж.М.Кейнс мемлекеттік бюджеттің табыс бөлігінің көлемімен шектелген жоқ және жетімсіз қаржыландыруға жол берді. Мұның бәрі инфляцияға әкелді, бірақ ол инфляцияның өсу қарқынын мемлекет реттеуі керек, өйткені ол бюджет жеткіліксіздігін және ақша шығару (эмиссия) нормасын анықтайды деп санайды. Тұрғындардың кем сұранысының орнын мемлекет сұранысымен (оның ішіндегі үкімет тапсырмасы бойынша жұмыс, кризис-тұрғындардың өмір сүруіне қамтамасыз ету үшін қоғамдық жұмыстармен т.б.) толтыру керек.

Әлеуметтік-экономикалық мақсатқа жету жолы, шаруашылықты жүргізу механизімін үлестіру әдісінен бөлім (оның ішінде жеке кәсіпкерлер, кәсіподақ пен үкімет арасында тарифтік өзара келісім шарт жасау арқылы) жалпыға бірдей молшылыққа мемлекет іске асыра алатынына көз жеткізу қиын емес.

Қазіргі демократиялық қоғамда қоғамдық қызмет, мемлекеттік қызметке сәйкес келмейді, өйткені азаматтық қоғамды институтционалды ұйымдастыруға байланысты, мемлекет, осы қоғамның шоғырланған бейнесін көрсеткенімен, азаматтық қоғамның бір түрі ғана болып саналады. Заң күшіне сүйеніп және ерекше мәжбүрлеу құқығына ие мемлекет, өзінің билік қызметін қоғам мақсатына қол жеткізу үшін пайдаланады. Бұл Қазақстан қоғамының ең маңызды мәселесі, оны түсінудің дәрежесі қоғамдық-саяси (оның ішінде әлеуметтік-экономикалық) реформалардың іске асуының табысты, не табыссыз болуына әкеледі. Азаматтық қоғам құруға бағытталған реформалар, тотаритарлы басқару түрін қабыл алмайды және сондықтан да, қоғам санасында өмір сүретін мемлекеттің патерналистік қызметі туралы таптауырынан (стеоретиттен айырылып, оны ұжымдық іс-әрекетті ұйымдастырушы оның ішінде әлеуметтік-экономикалық кеңістікті түзу) ретінде жаңа ролін болжайды. Қазіргі кезде елде нарықты дамыту керек, бірақ оларға нарықты дамыта алатын қабілетті мемлекеттік институттар керек.

Әлеуметтік-экономикалық міндетті шешуде мемлекеттің ролін анықтау идеясының негізі адам және тұлғаны ойлау және оның өмірлік тұрмыс жағдайын жақсарту (яғни қоғамның әлеуметтік дамуының экономикалық құрамдасы) макроэкономикалық тұрақтылық пен микроэкономикалық бәсекелестікті қамтамасыз етудің қажетті шарттары болып табылады.

Қазақстан әлемдік экономиканың бір бөлігі ретінде, соңғы бірнеше жылдағы ең өткір тоқырау алдындағы жаһандық қаржы дағдарысынан шығудың бағыттары мен әдістерін анықтай білді. Қазақстанда қабылданған үкіметтің дағдарысқа қарсы бағдарламасы қоғамдағы нарық процестеріне қатысушылардың іс-әрекет жасауы үшін мемлекеттің қаржы-экономикалық бағыттағы және алғашқы қадамы болды.

Ғаламдық дағдарыс қарсаңындағы Республиканың қаржы секторындағы потенциалы мен қол жеткізген нәтижелері: қаржы көзінің негізі болып табылатын мұнай сатудан

түскен табыс және Ұлттық қордың құрылуы; Халықаралық Валюта қорына қарыздың (2000 ж.) өтелуі мен қор мүшесі ретінде тепе-тең серіктестік қатынас орнауы; Батыс елдерінің стандарттарына жақын қаржы институттар, Қазақстан даму банкі, инновациялық қор, инвестициялық қор т.б. жүйесінің қызмет жасауы; ұлттық зейнетақы бағдарламасын (1998 ж.) түзу мен соның нәтижесінде зейнетақы жинақтауының нақты (1,4 трлн.теңге) өсуі; тікелей шетелдік инвестицияның (Орталық - Азия аймағы елдері бойынша 80% құрайтын) белсенді тартылуы тұтастай алғанда үкіметке дағдарысқа қарсы бағдарламаны уақтылы дайындауына мүмкіндік туғызды.

Үкіметтің ҚР Ұлттық банкінің қаржы ұйымдары мен қаржыны бақылау агенттігінің тікелей қатысуымен қоғамдық іс-әрекет жоспарын дайындау аталған мемлекеттік мекемелердің мемлекеттің экономикалық саясатын жүзеге асырудағы ролінің ерекшелігін айқындап қоймай, сонымен қатар олардың адресті бөлінген қаржылардың пайдалануының нәтижелілігіне жауапкершілігін анықтайды. Өйткені мемлекет тарапынан бөлінген 2,3 трлн (ЖІӨ-нің 20% құрайтын) теңге қаржы, жоғалған шығындардың орнын толтыруға емес, мемлекеттік көлемдегі бюджеттік және Ұлттық қордан (1,2 трлн теңге) алынған қаржы секторын ынталандыру, елдің экономикасының тұрақтылығын қамтамасыз етуге бағытталған. 2009 жылдың наурыз айында ҚР өкіметі, Елбасының Қазақстан халқына жолдауында берген тапсырмасын орындауға, ең алдымен дағдарысты жеңуге бағытталған қосымша жаңа бірлескен іс-ірекеттің Жоспарын (жол картасын) дайындады.

ҚР статистика агенттігінің мәліметі бойынша 2009 жылы өндірістік кәсіпорындар әрекеттегі баға бойынша 8925,2 млрд теңге көлемінде өнім өндірген, 2008 жылмен салыстырғанда нақты көрсеткенде 1,7%-ға өскен, өңдеуші өнеркәсіп өнімдері 4,5%-ға, электроэнергия, газ және су өндіру мен тарату 1,9%-ға кеміген. Ауыл шаруашылығының жалпы өнімі 1620,3 млрд теңге құрап, өткен жылмен салыстырғанда 13,8%-ға артқан.

Инвестиция көлемі 4546,9 млрд теңге, яғни 2,1%-ға өскен және ол мемлекеттің қаржы бөлуі мен шетел инвесторлары үлесінің ұлғаюымен түсіндіріледі. Оның өсуінің төмен болуы үй құрылысына бөлінген инвестицияның 40%-дан астамға азаюымен, кәсіпорындардың меншігіндегі қаржылардың жетімсіздігі және екінші дәрежелі банктердің экономикаға қосатын несие көлемінің стагнация ұшырауымен түсіндіріледі.

Республика сыртқы сауда айналымы 63,6 млрд доллар түзіп, өткен жылмен салыстырғанда 37,8% кеміген, бөлшек сауда тауар айналымының 2525,3 млрд теңгеге тең болып, өткен жылға қарағанда 3,9%-ға төмендеген. 2009 жылдың желтоқсан айында жұмыссыздықтар саны 532,9 мың, яғни экономикалық белсенді тұрғындардың 6,3% құрады.

Қазақстан «экономикасы дағдарыстан үлкен шығынсыз өтті және оны халық көріп отыр» дегенмен экономиканың нақты секторы үшін соңғы онжылдықта ең сәтсіз жыл болды. Үкімет мүшелерімен еліміздің 2009 жылғы арналған жоспарын қарастырылған мәжілісте Республика Президенті Н. Ә. Назарбаев «...түскен 2010 жылы бізді аса күрделі мәселелер күтіп тұр. 2010 жыл біздің стратегиялық дамуымыздың 2020 жылға дейінгі бағдарлама негізінде Қазақстанның үдемелі өсуінің тұрақты траекториясына шығу жылы болуға тиіс», -деп мәлімдеді. Отандық экономиканың 2010 жылғы болжамы әлемдік экономиканың баяу қалпына келетіне негізделген. Ғаламдық экономиканың өсуі 3,1% деңгейінде болады деп есептелген. Өйткені әлемдік қаржы жүйесі әлі әлсіз, қаржы нарығында тұрақсыздық қаупі және инфляция қысымы жойылған жоқ.. Жұмыссыздық пен тұтыну сұранысы проблемасы сақталуда. Мұндай жағдайда мемлекеттік қолдау деңгейі бірте-бірте төмендеуі мүмкін.

Дегенмен әлемдік экономикадағы оң өзгерістер шикізат тауарларына сұраныс пен бағаны көтереді деп жорамалдануда. Ондай жағдайда отандық экспортқа бейімделген мұнай, газ, металлургия, таукен салаларының дамуы анық.. Сондықтанда 2010 жылы ЖІӨ өсуі 1,5-2,0%

деңгейінде жоспарлануда. Еңбек нарығындағы тұрақтылыққа Республикалық бюджеттен 100 млрд теңге бөлінген «Жол картасы» және Қазақстанды индустриаландырудың Картасы шеңберінде инвестициялық жобаларды іске асыру арқылы қол жеткізілмек. 2010-2015 жылдарына есептелген индустриалды-инновациялық даму бағдарламасы бойынша 120 жоба, оның ішінде ірі жобалар Батыс Еуропа-Батыс Қытай транзиттік көлік коридорын реконструкциялау, « Каз цинк » АҚ мыс қорыту және электролиз зауыттарын Мойнақ ГЭС, Көксарай тасқынға қарсы су қоймасы құрылысы іске аспақ.

2010-2012 жылға арналған Республикалық бюджет Салық және Бюджет кодекстерінің өзгертілген жаңа редакциясы негізінде түзілген. Салық заңына енгізілген өзгерістер экономиканы диверсификациялау және экономикалық өсуге бағытталған. Салық салмағын азайту мақсатында 2014 жылы корпоративтік табыс салығы (КТС) бұрынғыға қарағанда екі есе қысқартылмақ, 2009 жылдың қаңтарынан оның мөлшері 30%-дан 20%-ға, ал 2013 жылы 17,5%-ға дейін және 2014 жылы 15% болмақ.

Салық төлеушінің шығынын бір мезгілде, немесе ғимарат тұрғызғанда және құрал-жабдықтар сатып алғанда, сондай-ақ оларды жаңғыртқанда, қайта құрғанда (реконструкция жасағанда) 3 жыл ішінде шегеру жолымен салық проференциясын асуға жеңілдік жасалған.

Ғаламдық дағдарыс және шикізат пен металлға әлемдік бағаның төмендеуіне байланысты жарым-жартылай реттеу мақсатында жер қойнауларын пайдаланушыларға бірінше рет пайдалануға берілген жағдайда, белгіленген активтерге, егер олар 3 жылдан кем емес пайдаланса амортизациялық соммасы нормадан екі есе артық мөлшерде аударылады, 2009 жылдың 1 қаңтарына дейінгі инвестиция Комитетімен жасалған шарт келіскен (10 жылдан аспайтын) мерзіміне сәйкес инвестициялық толықтай сақталады. Мұнымен мемлекет инвестициялық шарттардың тұрақтылығын дәлелдейді.

2009 жылы қосымша құн салығы (ҚҚС) 12% құрайды, бұл әлемдегі салықтың бұл түріндегі стандарттық салықтың ең төменгі деңгейі деуге болады. Сондай-ақ жабдықтаушы (сатушы) төлеген ҚҚС соммасының сатып алушы төлеген ҚҚС «дебеттік сальдо» деп аталатын айырмашылығын қайтару ережесі кіргізілген. Бұл шара салық төлеушінің ҚҚС түріндегі айналымдағы қаржыларының, әсіресе өндірістік негізгі құралдарды модернизациялау және жанарту кезеңдерінде, іске қосылуына жол ашады. Міндетті тіркеу есебіне алғанда қосымша құн салығы бойынша ең төменгі айналым табалдырығының 15000-нан 3000 еселі айлық есептеу көрсеткіші мөлшеріне дейін көбейтілуі нәтижесінде кішігірім бизнеске салық және әкімшілік жүктемесін азайтуға мүмкіндік жасалған. Корпоративті эмиттер үшін шеттен асып пайдалану (заимствование) бағасын төмендету мақсатында, өкімет корпоративтік эмиттерге бенчмарк белгілеу және республикалық бюджет тапшылығын қаржыландыру үшін мемлекеттік құнды қағаздарды шетел капитал нарығына шығару жолымен сыртелдік шеттен алуды жоспарлайды.

Ұлттық банктің ақша-несие саясаты 2010 жылы инфляция деңгейі 6-8% аралығында болуына бағытталған «2010 жылы бізді аса маңызды мәселелер күтіп тұр, Қазақстанның стратегиялық дамуының 2020 жылға дейінгі Бағдарламасы негізінде, үдемелі өсудің тұрақты траекториясына шығу жылы болуы тиіс», - деп атап көрсетті ел Президенті Н.Ә.Назарбаев еліміздің 2009 жылғы әлеуметтік-экономикалық дамуының қортындысы мен 2010 жылғы жоспарын үкімет мүшелерімен талдау мәжілісінде. Осынау парасатты мақсатқа жетуде оңтайлы фискалдық саясатты жүзеге асыру керек. Оның сәтті болуына қатысты ой пікірімізді.

Қорытындыласақ:

1) қаржы-экономикалық дағдарыстан шығуда мемлекеттің реттеушілік рөлінің арта түскені байқалады. Нарық экономиканың монополиялануына тиісті қарсылық көрсете алмады, табысты бөлудегі теңсіздіктің ұлғаюына, тұрғындардың басым бөлігінің кедейленуіне жұмыссыздық ұлғаюына әкелді. Әсіресе қаржы мүшесінің либеризациялануы қаржы алып-сатарлығына орай ашты. Пайыз мөлшерінің шектен тыс жоғарылауы экономиканың нақты секторының, әсіресе өнеркәсіп саласының дамуына кедергі болды;

2) орта мерзімдік әлеуметтік-экономикалық даму жүйесін ендіруге бағытталған ел Президентінің «Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік жоспарлау жүйесі туралы» жарлығының маңызы зор. Дегенмен тәжірибеде жоспарлау мен бюджет түзудегі салалар мен қорлардың баланстанбауы салааралық байланыстардың есептелмеуі, өндіргіш күштердің ұтымды орналастыруын мақсат етпеу нормалар мен оларды зерттеп дайындаудың жеке орындалуының анықтаушы көрсеткіштерінің (индикаторларының) жоқтығы т.б. сияқты кемшіліктер орын алуда. Елбасының Қазақстан Республикасының мемлекеттік басқару жүйесін одан әрі жетілдіру туралы» жарлығына (12 наурыз 2010 ж.) сәйкес стратегиялық жоспарлау және өңірлік даму саласындағы қызметтер мен өкілеттілерді қайта құрылған экономикалық даму және сауда министрлігі құзырына берілуі аталған кемшіліктерді түзетуге жол ашады;

3) банк жүйесіндегі, әсіресе екінші дәрежелі банктер қызметіндегі жіберілген көңіл қоюды талап ететін кемшіліктер, оның ішінде коммерциялық банктер алынған заемдарды нақты экономикаға емес, салынған қаржының тез қайтарылымы қамтамасыз етілетін сауда, қозғалмайтын мүлікке, қызмет көрсетуге бағыттады. Олардың қайсыбірі қамтамасыз етілмеген кредиттерді тұрғындардың машина, жиһаз және т.б. тұтыну тауарлар сатып алуына беруімен шектелмей, ипотека, заем алғандар қарызын өтеудегі банктер проблемаларын өкімет тарапынан шешу күрделі мәселелер. Бүгінде екінші дәрежелі банктердің 1/3-ден астам кредиттері жұмыс істемейді. Қаржы секторының басым бөлігі болып саналатын банк жүйесі дағдарыстан толық арыла алған жоқ. Сондықтанда банк қызметтеріне қайта қарай, олардың қаржыларын текке шашпай, экономиканың нақты индустриалды-инновациялық секторына, шағын және орта базада, агрокешені мен инфрақұрылымға бағытталған құқық нормативтерін қабылдау актуалды мәселе.

ӘДЕБИЕТ

- 1) Н.Ә.Назарбаев «Жаңа онжылдық-жаңа экономикалық өрлеу-Қазақстанның жаңа өрлеуі». «Президент және халық» №5-6. 502.2010.
- 2) Казахстанская правда №16.26.01.2010.
- 3) Деловая неделя №4. 29.01.2010.

УДК 336.45:622

**Казбеков Бекет Кабдуович – д.э.н., профессор, зав. кафедрой (Алматы, КазНТУ)
Хисарова Айгерим Булатовна – начальник управления (Алматы, Алматинский филиал АО «Альянс Банк»)**

ФОРМИРОВАНИЕ ИНВЕСТИЦИОННЫХ РЕСУРСОВ ДЛЯ РАЗВИТИЯ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

В Послании Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана «Новое десятилетие – новый экономический подъем – новые возможности Казахстана» отмечается, что «В целом к 2020 году... доля обрабатывающей промышленности в ВВП должна составлять не менее 13%, доля несырьевого экспорта в общем объеме экспорта должна увеличиться с 27 до 45%» [1]. И это предполагается достичь под жестким давлением внешних сил, оказываемых на национальную экономику в процессе глобализации.

Под современным этапом глобализации национальной экономики, чаще всего понимается стремительное увеличение потоков товаров, инвестиций, кредитов,